

Skolämnet idrott och hälsa hösten 2002

– uppläggning och huvudresultat från en nationell utvärdering

Under hösten 2002 genomfördes på uppdrag av regeringen en utvärdering av skolämnet idrott och hälsa. Regeringens uppdrag till Skolverket var att:

”Skolverket skall utvärdera och analysera undervisningen i ämnet Idrott och hälsa i förhållande till kursplanerna samt utvärdera i vilken mån eleverna deltar i och fullföljer utbildningen. Orsaker till bristande måluppfyllelse skall analyseras. Därutöver skall verket analysera hur undervisningens uppläggning påverkar elevernas inställning till ämnet och förståelsen för behovet av fysiska aktiviteter. ...”

CHARLI ERIKSSON

KJELL GUSTAVSSON
THERÉSE JOHANSSON
JAN MUSTELL
MIKAEL QUENNERSTEDT
KARIN RUDSBERG
MARIE SUNDBERG
LENA SVENSSON

Utvärderingen har byggts upp kring fyra olika insatser:

- Utvärdera och analysera undervisningen i ämnet Idrott och hälsa i förhållande till kursplaner
- Utvärdera i vilken mån eleverna deltar i och fullföljer utbildningen
- Analysera orsaker till bristande måluppfyllelse
- Analysera hur undervisningens uppläggning påverkar elevernas inställning till ämnet och förståelse för behovet av fysiska aktiviteter.

Det är i detta sammanhang väsentligt att konstatera att en genomgripande analys av dessa frågor inte låter sig göra inom uppdragets korta tidsramar. Detta gäller särskilt den fjärde punkten, som förutsätter en longitudinell ansats omfattande en uppföljning av hur relationen mellan undervisningens innehåll och omfattning påverkar förståelse av behovet av fysisk aktivitet. Sedan bör det slutliga uttrycket för behov vara den egna fysiska aktiviteten och då gärna i den unga vuxna åldern.

METOD

Denna undersökning består av en rad ömsesidigt kompletterande delstudier, som på olika sätt bidrar till kunskapen om skolämnet idrott och hälsa. En särskild urvalsstrategi tillämpades (Figur 1). En breddenkät har skickats till ett nationellt urval av skolledare och huvudlärare i ämnet idrott och hälsa. Elever har kommit till tals genom elevenkäter i 30 utvalda skolor, vars lokala dokument även analyserats. Intensivstudier har genomförts i fem skolor där videospelning av lektioner och intervjuer med lärare genomförts. I tillägg till detta har specialarbeten och vetenskaplig litteratur granskats. Vidare görs en särskild analys av bilden av ämnet i media och i läroböckerna inom ämnet. I denna artikel redovisas uppläggningsen av de tre förstnämnda delstudierna och några huvudresultat.

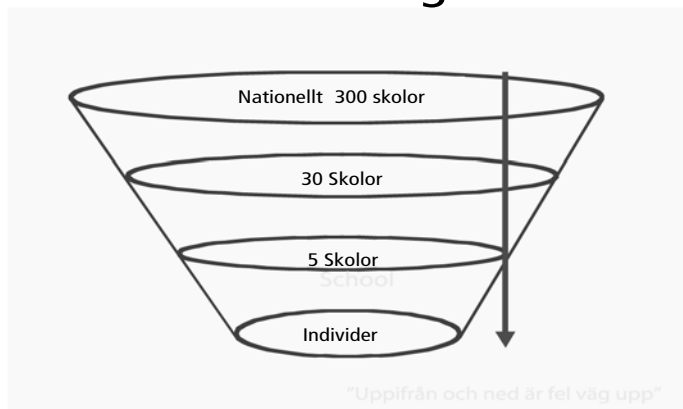
Breddenkät till skolledare och ämnesansvarig lärare i idrott och hälsa

Till denna delstudie gjordes ett obundet slumpmässigt urval av Sveriges skolor. Detta stickprov bestod av 200 grundskolor (N=200) och 100 gymnasiesko-

I den nationella utvärderingen ingick en breddenkät till ett utval av skolledare och huvudlärare i ämnet idrott och hälsa. Bildbyråen Hässleholm

Urvalsstrategi

Figur 1: Urval av skolor för den nationella enkäten och fördjupningsstudierna.

lor (N=100). Statistiska centralbyrån har gjort urvalet. Undersökningen var frivillig och anonym.

De begränsningar som gjordes för grundskolorna vid detta urval var att sarskolor, skolor som ingår i PISA-02 samt skolor som ingår i den Nationella utvärderingen -03 inte skulle vara med. Vidare gjordes en begränsning när det gäller skolstorlek. Elevantalet på skolorna skulle vara minst 30 för att ingå i urvalet. De begränsningar som gjordes för gymnasieskolorna var att det Individuella programmet samt kompletterande utbildningar inte skulle ingå i urvalet samt att elevantalet skulle vara minst 30 elever.

En geografisk indelning utifrån Kommunförbundets indelning gjordes av de kvarvarande skolorna, vilket resulterade i nedanstående grupper: Storstäder + Förortskommuner, Större städer + Medelstora städer + Industri-kommuner, och Landsbygdskommuner + Glesbygdskommuner + Övriga större kommuner + Övriga kommuner. Urvalet fördelades mellan dessa grupper i samma proportioner som populationen är fördelad på grupperna. Detta gjordes för att få ett geografiskt representativt urval.

I denna delstudie ingick två olika enkäter, en till skolledare och en till ämnesansvarig lärare i ämnet idrott och hälsa. Dessa enkäter utprovades på respektive målgrupp innan de skickades ut till skolorna. De båda enkätformulärens skickades sedan ut till skolorna per post, adresserade dels till skolledare och dels till ämnesansvarig lärare i ämnet idrott och hälsa. Påminnelse till de skolor som ej svarat gjordes först genom telefonsamtal och sedan även genom utskick av påminnelsebrev och ny enkät per post.

Till Institutionen för Idrott och hälsa vid Örebro universitet inkom enkätsvar från 142 ämnesansvariga lärare i idrott och hälsa på grundskolan (71%) och 152 svar från skolledare på grundskolan (76%). Deltagandet var något lägre bland de utvalda lärarna i friskolorna (61%). Deltagande i enkätundersökningen i de utvalda gymnasieskolorna var högre än bland grundskolorna.

Från gymnasieskolan har svar inkommit från 78 ämnesansvariga lärare i idrott och hälsa samt 82 svar från skolledare. Endast 59 procent av friskolorna på gymnasiet har besvarat lärarenkäten. Detta är mycket lägre än svaren på lärarenkäten från de kommunalt drivna gymnasieskolorna, där svarsfrekvensen är 83 procent. Kan

det vara så att många friskolor saknar lärare i idrott och hälsa?

Elevers perspektiv på idrott och hälsa i ett 30-tal skolor

Till denna delstudie gjordes ett nytt urval av 20 grundskolor (N=20) och 10 gymnasieskolor (N=10) från de tidigare dragna 200 respektive 100 skolorna.

Till urvalet gjordes begränsningarna att grundskolorna skulle ha skolår 6 och minst 10 av grundskolorna skulle ha skolår 9. Både gymnasie- och grundskolorna skulle ha fler eller lika med 100 elever för att ingå i detta urval. Vidare skulle den geografiska indelningen, som beskrivits ovan, fortfarande gälla.

I denna studie ingick enkäter till elever i skolår 6, 9 och år 2 på gymnasiet. En förtestning av dessa tre enkäter genomfördes innan distribution. De flesta skolor besöktes av en person i projektgruppen, som sedan genomförde enkätundersökningen i berörda klasser. I ett par skolor där besök av någon anledning ej var möjligt togs kontakt per telefon och enkäterna skickades sedan till den av skolpersonalen som var kontaktperson. Kontaktpersonen genomförde enkätundersökningen och returnerade enkäterna.

I denna delstudie har, på varje skola som ingår i urvalet, en klass i respektive skolår (6, 9 och 2 på gymnasiet) svarat på enkäterna. På grundskolor där både skolår 6 och 9 funnits har en klass från båda skolåren svarat på enkäterna. På gymnasieskolor med både praktiska och teoretiska program genomfördes undersökningen i en teoretisk och en praktisk klass.

Totalt deltog 946 elever varav hälften flickor och hälften pojkar. Dessa fördelades på skolår 6:225 flickor och 227 pojkar, skolår 9:107 flickor och 106 pojkar samt andra året i gymnasiet (Gy II) 137 flickor och 144 pojkar. I skolår 6 var då enkäten gjordes 90 % 12 år gamla. I skolår 9 var 89 procent av eleverna 15 år. Eleverna i gymnasiet var i allmänhet 17 år (88 %) och knappt var tionde gymnasist var äldre. Majoriteten av eleverna var födda i Sverige, omkring 1 procent i annat nordiskt land, 3-4 procent i ett annat land i Europa och mellan 2-3 procent var födda i annat land utanför Europa. I delstudien där elevenkäter ingick finns ett bortfall, en gymnasieskola avstod från att delta i studien. Denna skola var även ett bortfall i breddenkäten, vilket beskrivits ovan. I övrigt finns elevenkäter från samtliga berörda

Tabell 1: Lärarnas bedömning av de tre viktigaste lärdomarna som skolans undervisning av idrott och hälsa skall ge, rangordnade (p<0.01, ***p<0.001).**

	Grundskola	Gymnasium	Totalt
1. Ha roligt genom fysisk aktivitet	74	61	70 **
2. Lära sig samarbeta	51	28	43***
3. Förbättrad fysisk	43	35	40
4. Bättre självförtroende	35	30	33
5. Prova på många idrottsaktiviteter	34	27	31
6. Få en positiv syn på sin kropp	32	31	31
7. Lära sig om hälsa	13	51	26***
8. Kunskap i idrottsaktiviteter	10	5	8
9. Utveckla sin kreativitet	3	5	4
10. Lära sig använda kunskaper från andra ämnen inom Idrott och hälsa	1	6	3**
11. Springa av sig	0	5	2**
12. Utveckla sin kritiska förmåga	0	3	1
13. Tävla	0	3	1
14. Lära sig konkurrera	1	0	0

skolor och klasser. Elevbortfallet i de undersökta grupperna bestod av elever som av någon anledning var frånvarande från lektionen då undersökningen genomfördes.

Intensivstudier av fem utvalda skolor

Utifrån urvalet till enkätundersökningen för elever (30 skolor totalt varav 20 grundskolor) valdes fem grundskolor. Kriterierna för urvalet var att skolan skulle ha skolår nio, att det fanns minst två lärare i idrott och hälsa, att skolan hade utarbetat lokala betygskriterier samt att det blev en spridning av lärarna gällande kön och yrkeserfarenhet. I detta urval har undervisningen dokumenterats genom videoinspelningar av lektioner. Intervjuer har också genomförts för att belysa bland annat betygssättningen av eleverna. Proceduren med videoinspelningarna innebar att föräldrar informerades om inspelningarna och ett informerat samtycke var utgångspunkten för skolornas medverkan i denna delstudie. Undersökningens uppläggning granskades av den forskningsetiska kommittén vid Örebro universitet.

RESULTAT

I denna artikel redovisas några resultat från enkätundersökningarna. En mer fullig redovisning av resultat ges i rapporten till Skolverket. Denna kan laddas ner från universitetets hemsida (www.oru.se/template/oruExtNormal.aspx?id=9948).

Skolledares perspektiv

Majoriteten av grundskolans skolledare är kvinnor (64 %), medan på gymnasieskolorna bara 29 % av skolledarna är kvinnor. Nio av tio skolledare har lärarutbildning. Drygt 70 % har

skolledarutbildning. I tillägg till detta har de under de senaste fem åren i stor utsträckning deltagit i fortbildning för skolledare (84 %). Skolledarna hade mindre ofta deltagit i fortbildning i hälsa (29 %) eller i idrott (12 %). Fyra av tio skolledare är aktiva inom idrottsrörelsen utanför skolan. Nio av tio skolledare trivs bra eller mycket bra med sitt arbete.

Fysisk aktivitet och hälsofrämjande är vanliga ämnesövergripande arbetsområden i grundskolan men även i tre fjärdedelar av gymnasieskolorna. Hälften av grundskolorna och två tredjedelar av gymnasieskolorna bedriver ämnesövergripande program inom sexualitet och samlevnad.

Skolledarna anser att ämnet idrott och hälsa är viktigt i jämförelse med andra ämnen. Drygt hälften anser att stor förståelse finns hos andra lärare för ämnet, i större utsträckning bland lärare på grundskolan än på gymnasiet. Sju av tio skolledare anser att lärarna i idrott och hälsa deltar mycket i skolans hela verksamhet och något färre anger stor delaktighet i det pedagogiska utvecklingsarbetet på skolan.

Skolledarna framhåller att det är viktigt att skolans undervisning i idrott och hälsa ger eleverna möjlighet att ha roligt genom fysisk aktivitet, mer betonat i grundskolan än i gymnasiet. Vidare skall den ge förbättrad fysisk och en positiv syn på kroppen. Därefter betonas bättre självförtroende och att lära om hälsa, vilket framhålls mer i gymnasiet än i grundskolan.

Enligt skolledarna finns en lokal arbetsplan i drygt 70 % av skolorna. Drygt hälften av skolorna har lokala betygskriterier i Idrott och hälsa till grund för betygssättningen i ämnet. Detta är betydligt vanligare i gymnasieskolan (81 %) än i grundskolan (36

%), vilket hänger samman med att betyg inte ges annat än på högstadiet.

Lärares perspektiv

I detta avsnitt behandlas den breddenkät som skickades ut till 200 ämnesansvariga för Idrott och hälsa i grundskolan och 100 ämnesansvariga för Idrott och hälsa i gymnasieskolan. Målsättningen med en breddenkät var att kunna ge en översiktlig bild av hur skolor i Sverige behandlar skolämnet Idrott och hälsa och hur lärarna upplever sin situation.

Av de 225 lärare, som besvarat enkäten var 114 kvinnor och 107 män. Det finns en stor spridning i lärarnas ålder. Den yngsta är 22 år och den äldsta 63 år. Det är även en stor spridning i hur många elever varje lärare undervisar. Var femte lärare har 50 eller färre elever i sin undervisning. Var fjärde lärare har 250 eller fler elever. Samvariationen mellan storleken på skolan där man jobbar och hur många elever man har i sin undervisning är mycket hög (0.64, $p < .001$). Drygt hälften av de tillfrågade lärarna undervisar i annat ämne än Idrott och hälsa. Många av lärarna har en akademisk lärarutbildning. Drygt 80 procent av de tillfrågade lärarna har lärarutbildning och lika ofta har de idrott i sin akademiska lärarutbildning. Det är färre utbildade lärare på grundskolan än på gymnasiet.

Den viktigaste lärdomen som undervisningen kan ge är att eleverna har roligt genom fysisk aktivitet (Tabell 1). Näst viktigast är att eleverna lär sig att samarbeta och tredje viktigast är att eleverna får en förbättrad fysik. Det som grundskolelärarna tycker är allra viktigast är att eleverna har roligt genom fysisk aktivitet och gymnasielärarna tycker likaså. Det minst viktiga anses "lära sig konkurrera" vara. Näst minst viktiga är "tävla" och tredje minst viktiga är "utveckla sin kritiska förmåga". Grundskolelärarna tycker att det är minst viktigt att eleverna lär sig konkurrera och det tycker även gymnasielärarna. Det finns bara en skillnad mellan vad manliga och kvinnliga lärare tycker i frågan, och den är hur viktigt man tycker det är att lära sig konkurrera. Männerna tycker det är viktigare att eleverna lär sig konkurrera än vad kvinnor gör. En påtaglig skillnad är att drygt hälften av gymnasielärarna framhåller att det är viktigt att lära om hälsa, medan enbart var tionde grundskolelärare anser detta. När det gäller att lära sig samarbete gäller omvänt att det anses som viktigt

Tabell 2: Hur mycket rör sig eleverna på idrottslektionerna?

	År 6 ***			År 9 ***			Gy II ***		
	Flicka	Pojke	Totalt	Flicka	Pojke	Totalt	Flicka	Pojke	Totalt
Jag är aldrig med	0	1	0	2	5	4	3	3	3
Jag är sällan med	3	1	2	8	6	7	6	2	4
Jag är oftast med men rör mig inte så mycket	9	3	6	26	3	14	10	9	9
Jag är oftast med och rör mig mycket	43	29	36	36	18	27	38	20	29
Jag är alltid med och blir andfådd eller svettig nästan varje gång	46	67	56	29	68	48	43	66	55

av hälften av grundskolelärarna men endast drygt var fjärde gymnasielärare.

Vi frågade lärarna om vilka aktiviteter som är vanligast på skolorna för att ta reda på aktivitetsinnehållet. De kunde svara vad som är den vanligaste, näst vanligaste och tredje mest vanliga aktiviteten. Den absolut vanligaste aktiviteten är bollaktiviteter av olika slag. Den näst vanligaste aktiviteten är lekar och den tredje vanligaste aktiviteten träning och motion. Hela 80 lärare anger bollaktiviteter som den vanligaste aktiviteten i deras undervisning. Men det är även intressant att 134 lärare inte anger att bollaktiviteter är den vanligaste aktiviteten. Lek utgör en del av ämnets kärna enligt läroplanen, vilket det även tycks göra ute på skolorna. Det läggs stor vikt vid friluftsvärksamhet i Lpo-94, men det är inte en av de sju vanligaste aktiviteterna hos de tillfrågade lärarna.

Vi frågade sedan lärarna vad det tycker är det viktigaste aktiviteterna i undervisningen. Det som idrottslärarna tycker är den viktigaste aktiviteten är samarbetsövningar. Det näst viktigaste är lekar och den tredje viktigaste aktiviteten är träning och motion. Det är en stor spridning för vad som ses som den viktigaste aktiviteten. Denna spridning är mycket större än för frågan om vilka aktiviteter som är de vanligast förekommande. Rörelseglädje är en relativt stor kategori som tillkommit bland de viktigaste aktiviteterna om man jämför med de vanligaste aktiviteterna. Det är av vikt att komma ihåg att olika lärare kan ge samma företeelse olika namn och ge olika företeelser samma namn. Det kan vara så att en bollaktivitet är utformad som en samarbetsövning med tydlig inriktning mot att främja elevernas sociala förmågor. Vissa andra bollaktiviteter behöver inte alls vara utformad och utövad i syfte

att främja den sociala kompetensen hos eleverna.

Elevers perspektiv

Inom ramen för uppföljningen av skolämnet Idrott och hälsa har elever vid 20 grundskolor och 10 gymnasieskolor fått besvara en enkät, som beskrivit elevernas bakgrund, inställningen till skolämnet, frågor om vad de lärt sig inom ämnet, om bedömning och om påverkan, inflytande, samverkan och deltagandet samt några frågor om hälsa och levnadsvanor.

När det gäller särskilda aktiviteter har 49 procent av flickorna och 67 procent av pojkarna i År 9 deltagit i elevens val inom idrott och hälsa. Alla gymnasieelever har kursen Idrott och hälsa A medan endast 3 procent Idrott och hälsa B.

De flesta elever tycker ämnet idrott och hälsa är intressant, något högre andel i år 6 (87 %) än i år 9 och Gy II (tre fjärdedelar). I alla skolår är intresset högre bland pojkar än flickor. Omkring två tredjedelar av eleverna oavsett skolår anser att det är för lite tid för ämnet i skolan, vilket särskilt pojkarna i de två äldre åldersgrupperna anser. Det är 7 procent av eleverna i år 6 som anger att de ofta är borta från lektionerna i ämnet, men det är nära dubbelt så höga andelar av eleverna i år 9 och Gy II som säger att de ofta är frånvarande.

Vad är det som eleverna tycker är viktigt i ämnet Idrott och hälsa? Flest anser det mycket viktigt att ha roligt genom att röra på sig. Därnäst kommer att lära sig samarbeta i grundskolan medan gymnasieeleverna därnäst lyfter fram att få känna att kroppen duger.

I enkäten fick eleverna besvara en fråga om hur mycket de rör sig på lektionerna (Tabell 2). I år 6 deltar praktiskt taget alla i lektionerna,

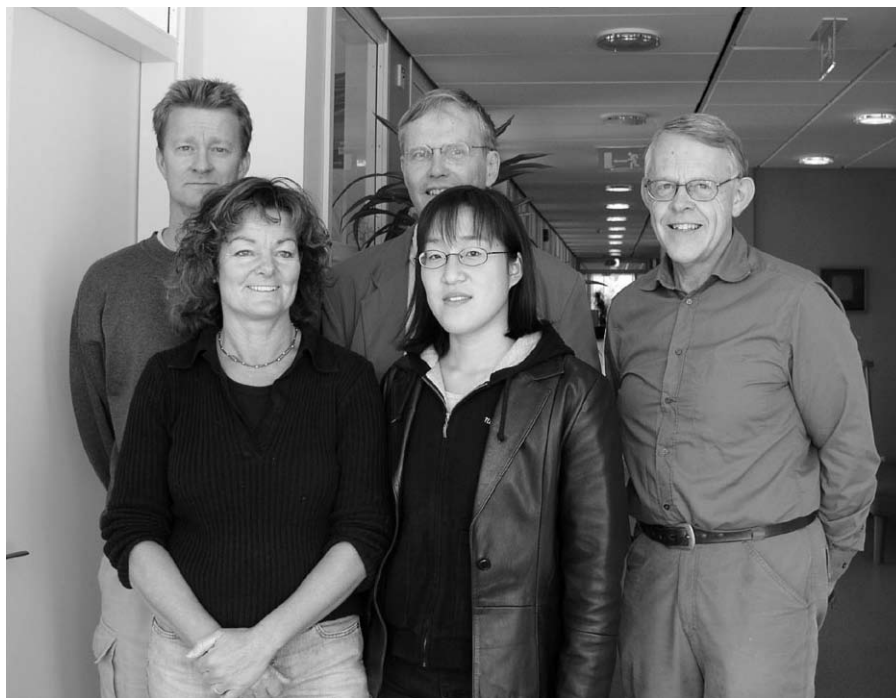
endast 2 procent deltar sällan eller aldrig. Denna andel är 11 procent i år 9 och 7 procent i Gy II. Omkring hälften av eleverna är alltid med och blir andfådd eller svettig nästan varje gång. I deltagandet finns en stor könsskillnad i alla skolåren i det att flickorna deltar i mindre utsträckning. I år 9 är det drygt var fjärde flicka som oftast är med men rör sig inte så mycket, vilket kan jämföras med 3 procent av pojkarna i samma skolår.

Det är särskilt tre saker som eleverna uppger att de lärt sig: olika idrottsaktiviteter, att man mår bra av att röra på sig och att ta hänsyn till både pojkar och flickor. I en grupp därefter, likaledes i alla skolår men med minskande andelar, hur jag kan förbättra min kondition, hur jag kan träna min styrka och rörlighet, utvecklat min trygghet när jag rör på mig. Därefter följer lärt mig ta ansvar för min egen fysiska träning och lär mig att mitt sätt att leva påverkar hur jag mår.

Ytterligare ett sätt att belysa detta är elevernas bedömning av om vad skolämnet idrott och hälsa bidragit till. Ämnet har bidragit till deras lust att röra sig, i störst utsträckning i år 6 sedan minskande med skolår. Det har också bidragit till en positiv syn på kroppen, men i större utsträckning bland pojkar än flickor. En liknande könsskillnad finns också när det gäller att bidra till självförtroendet. Särskilt noterbart är att drygt 10 procent av flickorna i år 9 säger att skolämnet idrott och hälsa bidragit till ett minskat självförtroende. Det bidrar till hur de mår, kondition mm och förmåga att samarbeta, mest bland de yngsta och därefter i mindre utsträckning med ålder. Ämnet har bidragit mycket till förmågan att tävla hos fyra av tio sjätteklassare och drygt var femte niondeklassare och var tionde gymnasist. Här finns även en könsskillnad i förväntad riktning – pojkarna säger oftare att ämnet bidragit till deras förmåga att tävla. Ämnet bidrar till en positiv syn på naturen bland var tredje elev i år 6.

Fortsatt arbete

Genom att belysa skolämnet med olika metoder, dvs triangulera, skapas en nyanserad bild av verksamheten. Den samlade analysen har skett utifrån olika tema såsom ämnesinnehåll och fokus, bedömning och betygssättning, fysisk aktivitet och genus. I detta nummer av Svensk Idrottsforskning redovisas aktivitet, genus, ämnesinnehåll och ämnesfokus i två artiklar. Fördjupade vetenskapliga analyser och

Större delen av författarteamet samlad.

redovisningar pågår inom forskningsprogrammets olika delstudier.

Gruppen genomför även den ämnesspecifika delen av den Nationella uppföljningen NU 2003. Denna är en 10-årsuppföljning av verksamheten inom ämnet, som den redovisades i NU 92. NU 2003 omfattar alla ämnen i årskurs 9. Enkäter har insamlats från skollärdare, lärare, föräldrar och elever. Enkäterna till lärare och elever innehåller för alla ämnen gemensamma delar och specifika delar, vilket gör att verksamheten och lärandet kan jämföras mellan olika ämnen. Det ger oss även möjligheter att närmare analysera idrott och hälsas situation och förändring under en lång tidsperiod. Analysen av materialet, som för idrott och hälsa specifika del omfattar ca 80 lärare och drygt 2000 elever, pågår. Resultaten kommer dock att offentliggöras av Skolverket i en samlad rapport i månadsskiftet maj/juni 2004.

Vid Örebro universitet pågår för närvarande uppbyggnaden av det nationella centrumet för främjande av fysisk aktivitet bland barn och ungdom. Regeringen har utfärdat en förordning som anger att uppgiften för centrumet är att stödja skolorna i främjandet av fysisk aktivitet och andra hälsofrämjande verksamheter. I arbetet skall centrumet utgå från de övergripande mål och riktlinjer som gäller för skolan. Verksamheten kommer att bygga på nätverk och samarbete med forskare och praktiker runt om

i landet. En särskild styrelse inrättas och till styrelsen skall det finnas ett vetenskapligt råd, som skall utses av styrelsen efter samråd med Vetenskapsrådet. Detta är en unik möjlighet som Regeringen och Skolverket ger för vidareutvecklingen till ett mycket angeläget område. En möjlighet som vi alla kan bidra till att förverkliga.

Kontaktpersoner

Charli Eriksson
019-30 12 11
charli.eriksson@ivo.oru.se

Karin Rudsberg
019-30 13 27
karin.rudsberg@ioh.oru.se